

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ І ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті проаналізовано феномен парадигмального плюралізму сучасного освітнього простору. Систематизовано наявні освітні парадигми. Окреслено перспективи створення інтегративної парадигми освіти, визначено її аксіологічні й методологічні принципи.

Ключові слова: криза освіти, парадигмальний плюралізм, інтегративна парадигма освіти, синергетика, діалогічний підхід, гуманізація.

В статье анализируется феномен парадигмального плюрализма современного образовательного пространства. Систематизируются существующие образовательные парадигмы. Определяются перспективы создания интегративной парадигмы образования, выделяются её аксиологические и методологические принципы.

Ключевые слова: кризис образования, парадигмальний плюрализм, интегративная парадигма образования, синергетика, диалогический подход, гуманизация.

The phenomenon of paradigmatic pluralism of modern educational space is analyzed in this article. Are systematized existing educational paradigms. Determined by the prospects of creating an integrative paradigm of education, distinguishes its axiological and methodological principles.

The keywords: crisis of education, paradigmatic pluralism, integrative education paradigm, synergy, the dialogical approach, humanization.

Глобальні тенденції сучасного соціокультурного розвитку, посилення суспільної значущості освіти обумовили кардинальні зміни як теоретичних, так і практичних її компонентів. Для визначення цих змін у наукових джерелах використовують такі поняття, як «реформування», «трансформація», «модернізація», «парадигмальна революція». Остання тенденція, на нашу думку, є найбільш актуальною та продуктивною як з точки зору філософського осмислення освітніх процесів сучасності, так і їх перспективних трансформацій в майбутньому, оскільки мова йде про зміни засадничих принципів, ціннісних настанов і способів організації освітньої діяльності, які визначають її модель, адекватну запитам соціальної реальності. Зміни такого рівня складають сутність поняття «парадигмальна революція», яке не лише охоплює парадигмальні зміни у сфері освіти, а й пов'язує цю сферу в цілому з соціальними трансформаціями епохального характеру.

Необхідність осмислення парадигмальної революції освітнього простору включає в себе проблему як систематизації наявної множини розроблених освітніх парадигм, так і аналізу перспектив їх співіснування та інтеграції на таких принципах і методологічних засадах, які б відповідали викликам швидкоплинної й нестабільної соціальної реальності. Саме ці частини загальної проблеми трансформації сучасної освітньої системи буде розглянуто в статті.

Метою статті є систематизація множини розроблених сучасних освітніх

парадигм; виділення груп парадигм за ознаками наявності принципів, відповідних соціальним запитам; аналіз методологічних засад співіснування та інтеграції різноспрямованих освітніх парадигм з метою створення єдиного інтерсуб'єктивного освітнього простору.

Зусиллями вітчизняних і зарубіжних науковців дослідження проблем сучасної освіти набуло постійного характеру, сформувалися напрями цих досліджень, з'явилися роботи узагальнювального характеру. Здійснені численні спроби визначити зміст, функції, соціальну роль нової освітньої методології й основаної на ній освітньої діяльності в суспільстві, що перебуває в стані постійних змін на етапі постіндустріального розвитку.

Так, у західному науковому просторі парадигмальний аналіз освіти представлено в дослідженнях Т. Куна, Дж. Агассі, С. Грофа, І. Лакатоса, К. Поппера, С. Тулміна, П. Фейєрабенда, М. Фінокьяро, Дж. Холтона.

Серед науковців ближнього зарубіжжя парадигмальний підхід використано в працях Ш. О. Амонашвілі, В. Г. Бондарева, Н. В. Бордовської, А. П. Валицької, Б. С. Гершунського, І. М. Ільїнського, І. А. Колесникової, О. О. Кравцова, В. В. Кумаріна, Н. С. Ладижець, А. О. Лігоцького, Ф. Т. Михайлова, О. М. Новікова, А. А. Пінського, О. Г. Прикоти, В. М. Розіна, І. А. Тюплиної, В. Д. Шадрікова, Г. П. Щедровицького, Є. Я. Ямбурга та ін.

Вітчизняний науковий доробок у царині парадигмального оформлення нової освітньої методології презентований у працях В. П. Андрущенка, Г. О. Балла, В. Ю. Бикова, В. І. Бондара, Г. П. Васяновича, С. У. Гончаренка, І. А. Зязюна, В. В. Кізіми, Н. С. Корабльової, К. В. Корсака, В. Г. Кременя, В. І. Лугового, В. С. Лутая, В. І. Мадзігона, Н. Г. Ничкало, В. О. Огнев'юка, В. В. Олійника, М. І. Романенка, П. Ю. Сауха, В. А. Семиченка, О. В. Сухомлинської, Ю. І. Терещенка, Л. О. Хомич, Д. В. Чернилевського та інших авторів.

Однак при всьому різноманітті та великій кількості робіт, присвячених осмисленню нових освітніх парадигм, ця тема є далеко не вичерпаною. У філософсько-педагогічній теорії й дотепер не знайдено однозначного підходу щодо концептуалізації освітніх парадигм. Методологічний простір у цій царині становить своєрідну ризоморфну структуру, у якій перетинаються різноманітні напрями й підходи до парадигмального осмислення феномену освіти.

Визначальною характеристикою освіти є парадигмальність. На кожному історичному етапі суспільного розвитку, виходячи із провідної місії освіти, існувала певна парадигма, що задавала зразок, модель побудови освітнього простору. Проблема розроблення парадигми сучасної освіти була актуалізована Всесвітньою конференцією ЮНЕСКО з вищої освіти, яка відбулася в Парижі у жовтні 1998 року. Конференція задекларувала, що у зв'язку з необхідністю «культурного, соціально-економічного й екологічного стійкого розвитку людства, націй та співтовариств, перед вищою освітою постають грандіозні завдання, що вимагають її найрадикальнішого перетворення та відновлення, піддавати якому її ще ніколи не доводилося». Не випадково ЮНЕСКО проголосило XXI століття «Ерою освіти» та актуалізувало питання про глобальні тенденції розвитку вищої освіти.

У підсумковому документі конференції «Всесвітня декларація про вищу освіту в ХХІ столітті: бачення та дії» були сформульовані нові орієнтири розвитку вищої освіти:

- забезпечення рівноправного доступу до вищої освіти;
- концепція освіти впродовж усього життя;
- здійснення переходу від виховання громадянина певної країни до формування громадянина світу, людини відповідальної, чий освіченість та мораль сягнуть рівня складності тих завдань, які їй доведеться вирішувати на рівні світових вимог;
- гармонізація відносин зі світом праці, передбачення суспільних потреб за рахунок цільового розвитку підприємницьких навичок випускників вишів згідно з соціальним запитом і сприяння їх працевлаштуванню;
- інноваційний підхід до освіти, оновлення її змісту, пошук нових методів підготовки, організації практики, засобів навчання тощо;
- поступова зміна пріоритетів і співвідношення у вивченні та викладанні природничих наук і перехід лідерства до наук «людського» напрямку;
- додержання принципової політики підбору й формування кадрового складу освітян, стимулювання їх до інноваційної науково-педагогічної діяльності, забезпечення належним професійним і фінансовим статусом;
- забезпечення координованої форми співробітництва систем, інститутів та навчальних програм з метою уніфікації стандартів підготовки фахівців у різних країнах світу;
- розгляд майбутніх фахівців як головних партнерів і відповідальних осіб в оновленні вищої школи;
- налагодження ефективного міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти [6].

Сформульоване в Декларації нове бачення перспектив вищої освіти вказало на ключові ціннісні орієнтири створення нової інтегральної освітньої парадигми: гуманізацію, людиновимірність, відповідність вимогам глобалізованого суспільства.

Наприкінці 90-х років ХХ століття актуалізувався парадигмальний підхід до аналізу освіти. Усвідомлення необхідності змін освітнього процесу в сучасному суспільстві одночасно відбувалося в межах філософії, педагогіки, історії, соціології, політології, психології, економіки та інших галузей наукових знань, у яких у тій чи іншій формі порушувалися й розроблялися різні аспекти нової парадигми освіти. Спроба осмислити проблему розвитку освіти порушила питання про розроблення нової галузі знання – філософії освіти як найперспективнішої для філософії в цілому. В. Шевченко, один із ініціаторів дослідження філософсько-освітньої тематики в Україні, вказує на актуалізацію ідеї розбудови філософії освіти як центру філософії взагалі [23, с. 19].

Осмислення множини сучасних освітніх парадигм дозволяє згрупувати їх за спільними методологічними ознаками та виділити як найбільш релевантні такі підходи: аналітичний; критико-раціоналістичний, необіхевіористський, непрагматичний, соціал-конструктивістський, емансипаторсько-педагогічний, діалогічний, екзистенційно-герменевтичний, гуманітарно-педагогічний,

постмодерністський, феміністський, синергетичний [21, с. 35–68].

Наслідком такого методологічного плюралізму в дослідженні освітнього простору є відсутність інтегративної парадигми освіти в контексті потреб розвитку сучасного суспільства і, як наслідок, фрагментованість освітнього процесу в глобальних масштабах, відсутність відповідної глобалізаційним процесам освітньої політики окремих національних держав, несформованість єдиних орієнтирів та стратегій освітнього процесу у світовому масштабі.

Проблемою є не лише наявність неузгодженої множини освітніх парадигм, а й відсутність єдиних принципів їх впорядкування, методології осмислення цієї множини. Більше того, науковці по-різному визначають саме поняття «парадигма». Різняться розуміння парадигмальної структуризації освітнього процесу, пропонуються різні підходи до систематизації освітніх парадигм.

Так, на пострадянському просторі з кінця 90-х років минулого століття досить поширеним для аналізу освітнього простору є виділення таких тріад парадигм за різними об'єднувальними ознаками:

- ліберально-раціоналістична, культуроцентрична, глобально-історична [3];
- науково-технократична, гуманітарно-феноменологічна, традиційна [11];
- консервативно-просвітницька, ліберально-раціоналістична, гуманістично-мнемонологічна [20];
- науково-технократична, гуманістична, езотерична [5].

Російські дослідники в галузі методології педагогіки Н. В. Бордовська та А. О. Реан запропонували парну структуру освітніх парадигм, виділивши такі пари: знання та культурологічна; технократична та гуманістична; соціетарна та людиноорієнтована; педоцентрична та дитиноцентрична [2].

Згідно з іншими, більш пізніми підходами, у сучасному освітньому просторі обґрунтовується синхронічне існування таких базових парадигм:

- соціоцентрична, натурцентрична, антропоцентрична;
- класична та некласична;
- парадигма традицій, технократична, гуманітарна;
- екогуманітарна, традиціоналістсько-консервативна, раціоналістична, неогуманістична (феноменологічна);
- холістична, гуманістична (антропоцентрична) [8].

Українська дослідниця К. В. Яресько виділила чотири основні парадигми в сучасній педагогічній науці: знання, технократична, культурологічна та гуманістична [25].

На думку Г. К. Радчука, дискусія, яка розгорнулася навколо реформування сучасної освіти, відображає зіткнення чотирьох освітніх парадигм: когнітивно-інформаційної, особистісної, культурологічної, компетентнісної [16].

Вітчизняні представники філософсько-педагогічної думки та освітньої практики обґрунтовують й інші освітні парадигми ХХІ століття, серед яких:

- парадигма ноосферної освіти [22];
- парадигма інноваційної освіти [7];
- парадигма відкритої освіти [1];

- парадигма глобальної освіти [14].

На нашу думку, найбільш повною на сьогодні є класифікація наявних освітніх парадигм, яку запропонували О. В. Вознюк і О. А. Дубасенюк. У цілому, за їх версією, можна говорити про такий класифікаційний підхід до розуміння парадигм в освіті, який включає науково-технократичну, гуманітарно-феноменологічну і традиційну педагогічні парадигми [4, с. 72]. Дослідники дійшли принципового висновку, що різні парадигми не інтерпретують освітню реальність по-новому, а розуміють ті ж самі предмети певним чином трансформованими. При цьому відсутній певний універсальний критерій осмислення освітнього процесу, що є порушенням філософського принципу єдності світу.

На Заході найбільш поширені та впливові філософські концепції освіти втілилися у дві основні освітні парадигми: репродуктивно-консервативну та прогресивно-гуманістичну [17]. При цьому репродуктивно-консервативна в узагальнювальному вигляді об'єднує дві освітні парадигми: формувальну (традиційну, технократичну), згідно з якою особистість у результаті освітнього процесу цілеспрямовано привласнює соціально задані та ідеологічно орієнтовані якості й одержує певні рольові обов'язки в суспільстві; та поведінкову (раціоналістичну), основними показниками якої є дисциплінованість, ретельність, що призводить до ігнорування внутрішнього світу особистості при здійсненні освітнього впливу. Натомість прогресивно-гуманістична парадигма спрямована на виявлення та реалізацію творчого потенціалу особистості, її самотворення та самореалізації як власне в освітньому процесі, так і в майбутній професійній та життєвій діяльності.

Цей далеко не вичерпний аналіз представлених у науковій літературі парадигм сучасної освіти, систематизованих на основі філософських, філософсько-культурологічних, педагогічних параметрів, яскраво ілюструє феномен парадигмального плюралізму освітнього простору. Відсутність загальних концептуальних обмежень для освітньої теорії та практики пов'язуються при цьому з величезним прискоренням соціального розвитку й ускладненням суспільства – як за видами й завданнями діяльності, так і за соціальною структурою, соціальними комунікаціями тощо.

Привертає увагу те, що за наявності одночасно великого різноманіття філософсько-педагогічних освітніх парадигм практично відсутня загальна інтегративна теоретична система, у рамках якої можна було б пояснити їх взаємодію. Зусилля, які науковці докладають для створення єдиної теорії освіти, мають результатом так само різні, інколи навіть протилежні способи осмислення наявного в освітній сфері парадигмального плюралізму.

З одного боку, на тлі «парадигмальної множинності» фіксується свого роду «парадигмальне зависання», яке відображає специфіку стану системи освіти в контексті її невизначеності: існують і блокують одна одну протилежні освітні парадигми, не даючи можливості вирішувати питання про зміст освіти [4, с. 71]. З іншого боку, висловлюється думка, що неправильним є відкидання тієї чи іншої парадигми, протиставлення їх одна одній, обґрунтовується висновок, що наявні парадигми не є взаємовиключними [25]. Виходячи з цих точок зору, можна зробити

висновки про необхідність створення інтегративної освітньої парадигми, яка б дозволила виробити єдині принципи та перспективні засади розвитку освіти відповідно до сучасних соціальних реалій, окреслила умови співіснування та конструктивної взаємодії різноспрямованих освітніх парадигм. Адже наявний стан речей, насамперед ціннісна та методологічна неузгодженість наявної множини освітніх парадигм, суперечить не лише філософському принципу єдності та всезагальності світу, а й процесам глобалізації й планетарної культурної інтеграції, що виступають визначальними у розвитку людства як у сучасних умовах, так і в майбутніх перспективах.

Відсутність загальної інтегративної парадигми сучасної освіти і, як наслідок, парадигмальне різноманіття дослідники сприймають як кризу освітньої сфери. Загальним у її характеристиці є визнання труднощів в адаптації освітньої діяльності до виконання нових соціальних функцій; нестабільність, нестійкість розвитку освіти, що має наслідком її перманентне реформування. Кризу сучасної освіти визначають при цьому як кризу розмаїтості, яка пов'язана передусім з відсутністю однозначного й зрозумілого способу включення освіти в сучасне суспільство [8].

Натомість інші дослідники вважають, що ситуація парадигмальної множинності в освітньому просторі сприятлива для розвитку освіти, оскільки панування однієї з парадигм може негативно позначатися на суб'єктах навчально-виховного процесу. А конкуренція різноманітних методологічних підходів, які сформувалися в проблемному полі філософії освіти, стимулює наукове пізнання [15]. Тут мова йде про загрозу у вигляді переважання однієї парадигми над іншими, як, наприклад, це було в Радянському Союзі, а не про принципове заперечення створення інтегративної освітньої парадигми. Тобто навіть якщо виходити з точки зору дослідників, які вважають парадигмальний плюралізм освітнього простору сприятливою для освітньої сфери обставиною, можна говорити про можливість створення певної об'єднувальної парадигми, єдиних принципів співіснування та методів взаємної інтеграції множини освітніх парадигм. Ми вважаємо створення такої інтегративної теоретичної конструкції не лише можливою, а й необхідною умовою подальшого розвитку системи освіти, її виходу з кризового стану, у якому вона зараз перебуває.

У процесі осмислення парадигмального освітнього плюралізму дослідники зазначають, що за визначальні принципи іноді беруться ті або інші одиничні цілі, ознаки, якості, властивості освітнього процесу [12]. Це призводить до того, що запропоновані тлумачення педагогічних парадигм постають частковими, фрагментарними описами, які відкривають лише частину соціальних смислів освітнього процесу. Такий підхід дає можливість побачити лише «шматочок» педагогічної реальності, який аж ніяк не співвідноситься зі всією її повнотою. Як наслідок, маємо паралельне існування цілих плеяд вузькопредметних, галузевих парадигм.

Аналіз наукових джерел, здійснений у рамках цієї статті, дозволяє виокремити два найбільш конструктивні, з нашої точки зору, підходи до вирішення проблеми поліпарадигмальності сучасної освіти – діалогічний та синергетичний. Обидва підходи дозволяють створити інтегративну парадигму освіти, основану на принципах

конструктивної взаємодії наявних освітніх парадигм, гуманізації освітнього процесу, людиновимірності та відповідності освіти запитам глобалізованої соціальної реальності. Ці методологічні підходи є близькими, не випадково термін «синергетична парадигма» дослідники вживають поряд із такими, як відкрита, інтерактивна, трансакційна, діалектична, співучасті тощо [10]. Ці ж самі риси характерні і для діалогічного підходу.

Згідно з діалогічним підходом, основою стратегії розвитку освіти й одночасно її стабілізувальним чинником має стати гармонізація співіснування множини наявних парадигм. Характерна для цього підходу ідея їх взаємодії та взаємовпливу виходить з концепції «діалогу культур», яку розробляли С. І. Гессен і М. М. Бахтін. Спираючись на їх філософські теорії, дослідники визначають принципи, що дозволяють рухатися в напрямку гармонізації різних освітніх парадигм, а саме: принцип педагогічного плюралізму (визнання рівноправного, партнерського існування всіх освітніх парадигм і відповідних педагогічних практик); принцип подолання односторонності, що передбачає тверезе усвідомлення сильних та слабких сторін кожної з провідних освітніх ідей; принцип взаємного доповнення, який передбачає, що на кожному етапі розвитку особистості оптимальне поєднання підходів буде відрізнятися, але при цьому воно має ретельно продумуватися та відповідним чином технологічно забезпечуватися; принцип знаходження точок дотику, що дозволяє, з одного боку, побачити спільні для різних парадигм сфери прикладання, а з іншого – визначити питому вагу кожної з них при вирішенні конкретних педагогічних завдань; принцип ієрархічності освітніх парадигм, що передбачає побудову пріоритетів як для всього неперервного освітнього процесу загалом, так і для його конкретних, локальних процесів [24].

Згідно із синергетичним підходом, нова освітня парадигма має бути об'єднувальною, передбачати інтегрування теоретичних засад і практичних результатів наукових та педагогічних парадигм і напрямів. Ідея побудови інтегративної освітньої парадигми спирається на можливості синергетичної методології, яка розглядає освіту як відкриту, складну, нерівноважну систему, у якій діють нелінійні процеси самоорганізації.

Доцільність використання синергетики в гуманітарній сфері в цілому обґрунтовують авторитетні вчені, серед яких І. Пригожин, М. Каган, С. Курдюмов, А. Назаретян, С. Гомаюнов та ін. На сьогодні проблемам розвитку синергетичної методології і перспективам її застосування в освітній теорії та практиці присвячена значна кількість наукових праць. Синергетичний підхід отримав широке коло прихильників і в Україні. Так, Д. Дзвінчук обґрунтовує думку, що саме на синергетиці має ґрунтуватися стратегія розвитку освітньо-наукового комплексу ХХІ століття [9]. Можливості побудови інтегративної освітньої парадигми в площині синергетично-постмодерністського підходу розробляються в працях О. Вознюка та О. Дубасенюка [4].

За висновками дослідників освітніх процесів, синергетика сьогодні все частіше визнається найбільш надійною методологічною основою теорії та практики сучасної освіти [13, с. 291].

До розгляду синергетики як найбільш успішного втілення постнекласичного осмислення освіти, створення єдиної інтегративної теорії освіти схиляються і автори цієї статті. Використання синергетики в освіті пов'язане з виникнення нового, постмодерністського освітнього простору – відкритого й складноорганізованого, такого, що безперервно змінюється багатоваріантним, альтернативним чином. Синергетика дозволяє відійти від однозначного визначення реальності, відмовитися від понять лінійності, детермінізму й редукціонізму на користь гармонійного співіснування, цілісності в різноманітності, орієнтує на багатовимірність, багатокомпонентність, альтернативність і варіативність процесів, що пізнаються. Інтегрування множини наявних освітніх парадигм можливе саме в межах синергетичної методології. Можна стверджувати, що й діалогічний підхід можливий у рамках синергетики, адже процес взаємодії та взаємних впливів різноманітних освітніх парадигм на принципах відповідності реальним суспільним потребам, гуманізації та інтерсуб'єктивності може бути представлений як система, що самоорганізується, постійно трансформується й породжує порядок із хаосу.

Передбачаючи співіснування в єдиному освітньому просторі різних парадигм, які конкурують, доповнюють одна одну і серед яких немає панівних, синергетика відкриває шлях до вирішення проблеми парадигмального плюралізму сучасної освіти. У площині синергетичного підходу освітній простір набуває характеристики складним чином організованої сукупності освітніх парадигм, що існують в ньому, і таким чином концентрує в собі особливості, притаманні цим освітнім парадигмам. Отже, саме в рамках синергетичної методології можлива побудова інтегративної освітньої парадигми XXI століття.

Визначальні ціннісні орієнтири освіти глобального постіндустріального суспільства, фокусуючись навколо проблем розвитку людини, свідчать про суттєве посилення гуманізації як світоглядного принципу освітніх перетворень. Закономірною у зв'язку з цим є та особлива увага, яка приділяється в науковому співтоваристві парадигмам гуманоцентричної спрямованості, що, у свою чергу, свідчить про фокусування навколо проблем розвитку людини, її самоактуалізації, розкриття творчого потенціалу особистості, подолання відчуження як в процесі освіти, так і в соціальній комунікації й життєдіяльності людини в цілому.

У науково-освітньому середовищі поширюється розуміння того, що в рамках сучасної парадигмально-освітньої революції відбудеться певна переорієнтація освітньої діяльності на забезпечення умов для саморозвитку особистості, гармонізацію відносин у суспільстві та забезпечення умов виживання людства [18, с. 45]. Гуманізація та людиновимірність, таким чином, постають як основні ціннісні вектори подальшого розвитку системи освіти.

Проблеми гуманізації сучасної освіти, її орієнтації на принципи інтерсуб'єктивності, відповідальності, довіри, спрямування зусиль на подолання відчуження людини в соціумі актуалізують не лише теоретики, а й практики освітньої діяльності. Так, ректор Університету банківської справи Національного банку України Т. С. Смовженко вбачає в сучасному процесі гуманізації небувале досі зближення матеріального і духовного рушіїв людського буття, що найвиразніше

виявляється у формуванні нового типу працівника; домінуванні інтелектуальної творчості; визнанні особистості основним багатством суспільства; формуванні гуманного ставлення до навколишнього світу [19].

Синергетика як інтегративна парадигма освіти відкриває широкі можливості гуманізації освітнього процесу, утілення принципів інтерсуб'єктивності та людиновимірності. Вона пропонує модель творчої людини, тобто такої, що постійно перебуває в стані пошуку, здатна самостійно приймати нестандартні рішення, винахідлива, креативна, інноваційна особистість-суб'єкт. З точки зору синергетики, навколишній світ – це не застигла структура, а сфера пізнавальної та практичної невизначеності. Звідси випливає вимога відмови від лінійності, репродуктивності в освіті та переходу до навчання, яке формує пошукові орієнтації, творчий підхід, імовірнісне мислення. Важливо, що синергетика, передбачаючи органічну єдність трансдисциплінарних зв'язків, забезпечує формування цілісного бачення світу, становлення самодостатньої особистості, здатної до саморозвитку в напрямку гармонізації відносин з іншими людьми, техносферою, природою.

Як висновок зазначимо, що світоглядно-методологічні принципи синергетичної освітньої парадигми обумовлюють її переваги як основи гуманоцентричної переорієнтації сучасної освіти, її виходу з кризи, обумовленої парадигмальним плюралізмом. Використання синергетичної освітньої парадигми як інтегральної дає можливість створення єдиного освітнього простору на засадах відповідності як філософським принципам єдності та всезагальності світу, так і вимогам глобалізованої соціальної реальності. Синергетична парадигма не замінює множину наявних освітніх парадигм на якусь одну, а відкриває можливості для їх гармонійного співіснування, взаємодії та взаємодоповнення на основі принципів інтерсуб'єктивності та діалогічності.

Література:

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія / В. Ю. Биков. – К. : Атіка, 2008. – 684 с.
2. Бордовская Н. В. Педагогика / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. – СПб. : Питер, 2000. – 304 с.
3. Валицкая А. П. Современные стратегии образования: варианты выбора / А. П. Валицкая // Педагогика. – 1997. – № 2. – С. 3–8.
4. Вознюк О. В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід: монографія / О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 684 с.
5. Волков С. А. Парадигма гуманного созидания в развитии науки и образования / С. А. Волков // Вестник Балтийской педаг. акад. – СПб., 2001. – Вып. 38. – С. 30–38.
6. Всесвітня декларація про вищу освіту в ХХІ столітті: бачення та дії / ЮНЕСКО. – Париж, 1998. – 140 с.
7. Гавриш І. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / І. Гавриш ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2006. – 572 с.
8. Горбунова Л. Н. Освоение информационных и коммуникационных технологий педагогами в контексте ориентации на профессионально-личностное развитие / Л. Н. Горбунова, А. М. Семibrатов // Информатика и образование : научно-методический журнал. – 2004. – № 7. – С. 91–95.
9. Дзвінчук Д. Освіта в історико-філософському вимірі: тенденції розвитку та управління : монографія / Д. Дзвінчук. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2006. – 378 с.
10. Євдотюк А. В. Синергетика і освіта ХХІ ст. / А. В. Євдотюк, Л. М. Ляшенко // Освіта і управління. – 2002. – Т. 5. – № 3. – С. 127–135.

11. Колесникова И. А. Педагогическая реальность в зеркале межпарадигмальной рефлексии / И. А. Колесникова. – СПб., 1999. – 242 с.
12. Кравцова А. О. Педагогическая действительность в контексте поликритериального подхода к ее анализу [Электронный ресурс] / А. О. Кравцова. – Режим доступа : <http://ideashistory.org.ru/pdfs/29kravtsov.pdf>
13. Нестеренко Г. «Нова парадигма» філософсько-освітніх розбудов / Г. Нестеренко // Філософія освіти. – 2007. – № 1(6). – С. 291–301.
14. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядно-методологічний аспект) : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 / В. О. Огнев'юк ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 36 с.
15. Огнев'юк В. О. Освіта міжпарадигмального періоду / В. О. Огнев'юк // Нова парадигма : журнал наукових праць / гол. ред. В. П. Бех. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – Вип. 50. – С. 36–48.
16. Радчук Г. К. Шляхи модернізації вищої освіти в контексті євроінтеграції / Г. К. Радчук // Матеріали регіонального науково-практичного семінару / за заг. ред. Г. В. Терещука. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 84.
17. Савченко О. О. Західна парадигма освіти на початку ХХІ століття (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / О. О. Савченко ; Харк. ун-т Повітряних сил ім. І. Кожедуба. – Х., 2008. – 14 с.
18. Скотна Н. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії / Н. Скотна. – Львів : Українські технології, 2005. – 384 с.
19. Смовженко Т. С. Ера освіти: глобальні тенденції та завдання / Т. С. Смовженко // КУБ – газета Університету банківської справи Національного банку України. – Київ, 2010. – № 9–10. – С. 2.
20. Тхагапсоев Х. Г. О новой парадигме образования / Х. Г. Тхагапсоев // Педагогика. – 1999. – № 1. – С. 103–110.
21. Філософія освіти : навчальний посібник (з грифом МОН України) / за заг. ред. В. Андрущенко і І. Предборської. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 310 с.
22. Цехмістрова Г. С. Формування цілісного мислення – освітня парадигма нового тисячоліття / Г. С. Цехмістрова // Нова парадигма : журнал наукових праць / гол. ред. В. П. Бех. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. – Вип. 53. – С. 38–46.
23. Шевченко В. Філософія освіти: проблеми самовизначення / В. Шевченко // Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С. 19.
24. Ямбург Е. А. Школа для всех : Адаптивная модель / Е. А. Ямбург. – М. : Новая школа, 1997. – 352 с.
25. Яресько К. В. Розвиток освітніх парадигм у сучасній педагогічній науці / К. В. Яресько // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – Х., 2004. – Вип. 6. – С. 44–49.